

**PARAULA PARLADA I PARAULA PARLANT:
RENOVACIÓ DE LA LLENGUA I
FECUNDITAT DE L'ENCONTRE
COMUNICATIU EN EL PENSAMENT DE
MAURICE MERLEAU-PONTY**

XAVIER ESCRIBANO

Universitat Internacional de Catalunya

«Quan vulguis saber alguna cosa –escriu Heinrich von Kleist– i no siguis capaç de desentrellar-ho meditant, t'aconsejo, estimat i discret amic meu, que parlis d'aquest assumpte amb el primer conegut amb qui ensopeguis [...]. Potser en temps passats parlaves amb la petulància de voler instruir *d'altres*, mentre que jo vull que parlis amb l'assenyada intenció d'instruir-te *a tu mateix*».¹

Aquesta peculiar recomanació de Von Kleist a un amic coincideix plenament amb la funció prioritària que Maurice Merleau-Ponty assigna a l'expressió lingüística, que «no és per a nosaltres, subjectes parlants, una operació segona, a la qual recórrer per tal de comunicar a un altre els nostres pensaments, sinó la presa de possessió per nosaltres, l'adquisi-

1. Heinrich von KLEIST, «Über die allmähliche verfertigung der Gedanken beim Reden», a *Sämtliche Werke und Briefe*, II Band. München: Carl Hauser Verlag, München, 1961, p. 319. (Mentre no s'indiqui el contrari, totes les traduccions són meves).

ció de significats que, d'altra manera, no se'ns fan presents més que sordament».²

L'expressió lingüística, doncs, la paraula, no és un mer vestit del pensament, és a dir, la traducció exterior, a través d'un sistema arbitrari de signes, d'una significació que ja és clara en si mateixa. Duent a terme un estret paral·lelisme entre l'expressió lingüística i l'expressió artística –per exemple, a l'art pictòric–, Merleau-Ponty observa que, «en el pintor o [en el] subjecte parlant, el quadre i la paraula no són il·lustració d'un pensament ja fet, sinó l'apropiació d'aquest pensament».³ El pensament actiu, productiu, que no gaudeix simplement de les seves adquisicions, sinó que «vol establir-se [i] no ho aconsegueix més que sotmetent a un ús inèdit els recursos del llenguatge constituït».⁴

Merleau-Ponty no deixa de subratllar l'aspecte paradoxal de l'expressió: «la paraula és, doncs, aquesta operació paradoxal en la qual mirem d'assolir, mitjançant mots el sentit dels quals ve donat, i de significacions ja disponibles, una intenció que, en principi, va més enllà i modifica, fixa ella mateixa, en darrera anàlisi, el sentit dels mots en els quals es tradueix».⁵

Un pensament s'expressa quan adquireix, per a mi i per als altres, una «presència carnal a la paraula».⁶ Podríem dir que la comunicació, així com la presa de possessió d'una idea, mantenen una estreta relació amb el discurs que és possible dur a terme entorn a aquesta: «Dic que sé una idea quan es troba instituït en mi el poder d'organitzar al seu voltant els discursos que produeixen sentit coherent, i aquest

2. Maurice MERLEAU-PONTY, *Signes*. París: Gallimard, 1960, p. 112-113.

3. Maurice MERLEAU-PONTY, *Phénoménologie de la perception*. París: Gallimard, 1945, p. 445.

4. *Ibidem*, p. 446.

5. *Ibidem*, p. 445.

6. Maurice MERLEAU-PONTY, *Signes, op. cit.*, p. 114.

poder mateix no consisteix en el fet que jo la posseeixi darrere meu i la contempli cara a cara, sinó es deu al fet que jo he adquirit un cert estil de pensament». ⁷ En conseqüència, puc dir que he adquirit una significació, des de llavors disponible, quan «he aconseguit fer-la habitar en un mecanisme de paraula que no li estava destinat prèviament». ⁸

En contrast, doncs, amb les teories instrumentalistes, que conceben el llenguatge com un conjunt de signes externs al servei d'una significació ja donada prèviament a l'esperit, Merleau-Ponty sosté que l'autèntica expressió lingüística consuma el pensament, no només el vehicula. Aquesta «funció primordial de l'expressió», és a dir, no la mera transmissió d'un pensament preexistent, sinó l'acte original d'apropiació del pensament, no la realitzen igualment tots els actes d'expressió lingüística. Merleau-Ponty distingeix entre una «paraula secundària», que tradueix a l'exterior un pensament ja adquirit, i una «paraula originària» (també anomenada «paraula transcendental o autèntica»), que és aquella gràcies a la qual la idea comença a existir, tant per a l'altre com per a mi mateix.

Pensem, per exemple, en l'esforç d'expressió d'una idea complexa en un llenguatge apropiat per a adreçar-se a un determinat interlocutor, però que, en ser expressat d'aquella manera concreta i singular, il·lumina aquell pensament amb una certa novetat, també per aquell qui enuncia la idea. Aquesta forma de llenguatge la trobem en moltes situacions quotidianes: parlant amb un infant, impartint una classe, intentant expressar amb sinceritat el nostre estat d'ànim, etc. No es tracta d'un llenguatge merament informatiu, per dir-ho així, no sabem com acabarà exactament la frase que hem començat i som, com se sol dir, «els primers sorpresos»

7. *Ibidem*, p. 114.

8. *Ibidem*.

de les nostres pròpies paraules. Naturalment, a la poesia, trobem el cas paradigmàtic d'aquesta forma d'apropiació lingüística d'un nou significat, que representa una novetat a dues bandes, és a dir, tant per a aquell qui parla, com per a qui escolta, per a qui escriu, tant com per a qui llegeix.

Podríem dir que en l'expressió lingüística, entesa com l'acte d'adquisició d'un nou significat, es produeix una superació de la intenció significativa del mateix parlant, que va més enllà de les imatges i de les expressions ja disponibles. En aquesta adquisició originària, a part d'altres elements, cal assenyalar la importància decisiva del destinatari, l'interlocutor (encara que sigui només virtual o implícita), i del medi utilitzat, la paraula, que no és un mer recipient, neutre respecte al significat transmès.

A les pàgines de *Phénoménologie de la perception*, Merleau-Ponty introdueix una terminologia característica, referint-se d'una banda a la *parole parlée*, per designar la reiteració d'un significat ja adquirit prèviament, i anomenant *parole parlante* a l'acte original d'adquisició d'un significat. La *parole parlante* és aquella en la qual la «intenció significativa» es troba «en estat naixent»⁹, mentre que la «paraula parlada» és la que gaudeix d'un univers de significacions ja disponibles, com si es tractés d'una «fortuna adquirida». A partir d'aquestes significacions adquirides, és

9. Maurice MERLEAU-PONTY, *Phénoménologie de la perception*, op. cit., p. 229. Aquest moment de naixement d'una nova significació el podem identificar amb més facilitat, potser, amb la paraula poètica, la creació literària, aquells instants en els quals l'escriptor va trobant les paraules per a allò que volia dir, però que no era encara en ell més que el vague pressentiment d'una possibilitat d'expressió. Els lectors d'aquesta paraula literària o poètica reviuenc aquells instants, en suspens, en els quals no es pot anticipar encara què serà dit, i per això sempre sorprèn la fórmula trobada, alhora que es constata l'adequació de la forma descoberta, perquè paradoxalment sembla com si aquelles paraules estiguessin destinades a aquell significat.

possible realitzar altres «actes d'expressió autèntica»: els de l'escriptor, els de l'artista, els del filòsof (tot i que, com abans hem suggerit, podríem fer un catàleg més ampli), que enriqueixen el tresor de noves significacions, disponibles des d'aquell moment per al parlant. Fent ús d'una metàfora marítima, Merleau-Ponty diu que la relació entre l'una i l'altra, entre la *parole parlée* i la *parole parlante*, és «com l'onatge, que s'acumula i es recull per tal de projectar-se més enllà d'ell mateix».¹⁰

Merleau-Ponty anomena, doncs, «paraula parlant» o «conqueridora»¹¹ un ús de la paraula que, més enllà de les significacions sedimentades i animada per una intenció significativa en estat naixent, intenta «posar en paraules un cert silenci».¹² Així doncs, mentre que a la «paraula parlant» li correspon el moment d'invenció, de descobriment, de naixement, la «paraula parlada» constitueix el moment de sedimentació, de fixació, de conservació.¹³

10. *Ibidem.*, p. 229-230. La distinció entre «parole parlée» i «parole parlant» recorda la clàssica distinció realitzada per Ferdinand de Saussure entre «langue» (el tresor disponible de la llengua) i «parole» (l'ús actual que en fem). Cf. Ferdinand de SAUSSURE, *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot, 1974.

11. Maurice MERLEAU-PONTY, *La prose du monde*. Paris: Gallimard, 1969, p. 196.

12. Maurice MERLEAU-PONTY, *Le visible et l'invisible*. Paris: Gallimard, 1964, p. 166.

13. Per altra banda, les paraules, que tenen un significat ja establert, conegut, habitual, varen ser, abans, potser en un temps immemorial, paraules originàries. Aquesta paraula del llenguatge ordinari ens porta cap a l'anàlisi que Heidegger fa de la quotidianitat, en què trobem una paraula que es transmet i que es repeteix a si mateixa. Segons ens recorda Françoise Dastur, una modalitat més originària de la paraula la trobarà Heidegger, als anys trenta, a la poesia, en què sorgeix la definició del llenguatge com la «llar de l'èsser», i en què s'afirma la unitat essencial de poesia i llenguatge. Cfr. Françoise DASTUR, «Le corps de la parole», a Renaud BARBARAS (Ed.), *Recherches sur la phénoménologie de Merleau-Ponty*, p. 305-330.

Des del meu punt de vista, el més rellevant d'aquesta teoria és que Merleau-Ponty vincula la renovació incessant del llenguatge amb la fecunditat, és a dir, amb la força transformadora del veritable encontre comunicatiu: gràcies a l'expressió lingüística en la seva funció originària es poden instal·lar noves significacions en l'esperit, en conseqüència, el subjecte es transforma, ens veiem dotats de nous òrgans dels sentits, som incorporats a perspectives estranyes o, per dir-ho encara d'una altra manera, incorporem una nova lògica.¹⁴

En una consideració merament instrumental del llenguatge, com a revestiment exterior d'una significació donada prèviament a l'esperit, podria dir-se que la comunicació intersubjectiva no presenta cap misteri: un pensament que ja se sap a si mateix es notifica cap a fora a través d'un missatge que un altre pensament desxifra atribuïnt als signes significacions prèviament disponibles.¹⁵ Aquesta manera de concebre una presumpta «comunicació» manté ambdós subjectes pensants empresonats en les seves significacions.

Ara bé, la paraula no és un mer recipient, neutral i formal, completament indiferent al significat que contingui: «Allò veritablement contrari al formalisme –diu Merleau-Ponty– és una bona teoria de la paraula que la distingeix de tota tècnica i de tot instrument, perquè no és només un medi al servei d'un fi extern, sinó que conté dins d'ella mateixa la seva moral, la seva norma d'ús, la seva visió del món, de la mateixa forma que un gest revela tota la veritat d'un home».¹⁶

L'autor literari duu a terme una operació consistent a partir d'allò comú, conegut, ja dit, i conduir el lector a allò

14. Maurice MERLEAU-PONTY, *La prose du monde*, op. cit., p. 20-22.

15. *Ibidem*, p. 9-13.

16. *Ibidem*, p. 126.

estrany, desconegut, encara per descobrir. L'altre, el lector, l'interlocutor és interior i essencial a l'acte d'expressió autèntica, atès que «l'expressió reeixida és la comunicació aconseguida».¹⁷ Només hi ha veritable comunicació quan l'intercanvi de paraules no ens aboca només a una reviviscència de significacions que cadascun dels interlocutors ja contindria prèviament, sinó al descobriment comú de sentit i veritat.¹⁸ No es tracta, doncs, d'un llenguatge merament informatiu, derivat, sinó d'un ús de la paraula que ofereix una nova perspectiva, organitza un relleu, inaugura una discussió, suscita una recerca, fa possible l'adquisició d'un nou significat.

Per tal que aquesta activitat expressiva sigui realment comuna, les categories d'activitat i passivitat han de ser relativitzades. Aquell qui parla autènticament no té en el moment present la significació plena d'allò que vol dir, aquesta no es presenta de manera frontal, sinó que la significació anima la paraula per una presència latent que desperta les meves intencions sense desplegar-se davant meu. El que sí que tinc davant meu, quan cerco la paraula escaient, és la mirada o el rostre de l'interlocutor efectiu o possible del meu discurs, que intervé –magnèticament, movent sense moure's– en la producció original del mateix discurs. Mentre que la paraula parlada és paraula ja escoltada i, en aquest sentit, pot ser repetició de si mateixa, la paraula parlant viu, resta encesa, gràcies a la vibració i l'expectació de l'interlocutor.

17. *Ibidem*, p. 41.

18. *Ibidem*, p. 197.